

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ**  
**ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**  
**ВНУТРІШНІХ СПРАВ**  
**СУМСЬКА ФІЛІЯ**

**Кафедра гуманітарних дисциплін**

**ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ**  
**з навчальної дисципліни**  
**«Професійно-психологічна підготовка поліцейського»**  
**вибіркових компонент**  
**освітньої програми першого (бакалаврського) рівня вищої освіти**  
**262 Правоохоронна діяльність (поліцейські)**  
**за темою 1 – «Зміст і сутність професійно-психологічної підготовки**  
**поліцейських»**

**Суми 2024**

**ЗАТВЕРДЖЕНО**

Науково-методичною радою  
Харківського національного  
університету внутрішніх справ  
Протокол від 14.08.2024 № 8

**СХВАЛЕНО**

Вченою радою Сумської філії  
Харківського національного  
університету внутрішніх справ  
Протокол від 08.07.2024 № 8

**ПОГОДЖЕНО**

Секцією Науково-методичної ради  
ХНУВС з гуманітарних та  
соціально-економічних дисциплін  
Протокол від 13.08.2024 № 7

Розглянуто на засіданні кафедри гуманітарних дисциплін Сумської філії  
Харківського національного університету внутрішніх справ (протокол від  
27.06.2024 № 22)

**Розробник:**

Доцент кафедри гуманітарних дисциплін Сумської філії Харківського  
національного університету внутрішніх справ, кандидат філософських наук  
Тетяна ПОНОМАРЕНКО

**Рецензенти:**

1. Доцент кафедри соціальних та економічних дисциплін Харківського  
національного університету внутрішніх справ, кандидат соціологічних наук  
Наталія БОБРО
2. Старший викладач кафедри психології, політології та соціокультурних  
технологій Сумського державного університету, кандидат психологічних наук,  
доцент Наталія ТЕСЛИК

## План лекції

1. Поняття професійно-психологічної підготовки працівника поліції.
2. Професійна компетентність та професіоналізм працівника поліції.
3. Значення психологічної підготовки працівника поліції.
4. Ситуаційно-психологічний аналіз професійної діяльності.

## Рекомендована література:

### Основна

1. Бондарев Г. В., Круть П. П. Основи військової психології : навчальний посібник. Харків, 2020. 272 с. URL: <http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/handle/123456789/96>
2. Євдокімова О. О. Історія психології : навч. посіб. Харків : Константа, 2020. 320 с. URL: <http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/handle/123456789/96>
3. Євдокімова О. О., Жданова І. В., Швець Д. В., Александров Ю. В., Барко В. І., Горбик Н. К., Землянська О. В., Кобикова Ю. В., Ламаш І. В., Логачев М. Г., Посохова Я. С., Саппа М. М., Тюріна В. О., Філоненко В. М., Чепіга Л. П., Шахова О. Г., Шевченко Л. О., Шелкошвеев І. В., Шиліна А. А. Психологія у професійній діяльності поліції : навч. посіб. Харків: ХНУВС, 2018. 426 с. URL: <http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/handle/123456789/96>
4. Клименко І. В., Швець Д. В., Євдокімова О. О., Посохова Я. С. Пам'ятка працівника Національної поліції України : інф.-довід. матеріал. Харків: ХНУВС, 2017. 52 с. URL: <http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/handle/123456789/5265>
5. Логачев М. Г. Правові та психологічні аспекти застосування поліцією вогнепальної зброї: навч. посіб. Харків: ХНУВС, 2018. 232 с. URL: <http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/handle/123456789/96>
6. Шахова О. Г. Соціальна психологія особистості: навч. посіб. Харків: Контраст, 2019. 116 с. URL: <http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/handle/123456789/96>
7. Швець Д. В., Бандурка О. М., Федоренко О. І., Мілорадова Н. Е., Бандурка І. О., Джагунов Г. В., Харченко С. В., Доценко В. В., Макарова О. П., Платковська О. В., Червоний П. Д., Радіонова Л. О., Геращенко, О. В. Психолого-педагогічні та правові засади діяльності поліції із захисту прав дитини : навч. посіб. Харків: ХНУВС, 2020. 284 с. URL: <http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/handle/123456789/96>

### Додаткова

1. Білоус Т. Л. Педагогічні та соціально-педагогічні умови формування професійної готовності майбутніх працівників ОВС до роботи в екстремальних умовах. Монографія / Клімова С. М., Лазаренко О. О., Лукаш С. С., Трубавіна І. М., Тюріна В. О. Суми: ФОП Наталуха А. С., 2015. 174 с. <https://univd.edu.ua/science-issue/issue/2750>
2. Білоус Т. Л. Аспекти вивчення саморегуляції психічних станів працівників органів внутрішніх справ України у професійній діяльності до екстремальних ситуацій. *Право і безпека*. Харків : Вид-во ХНУВС, 2019. № 4 (75). С. 24–29. URL: <http://pb.univd.edu.ua/index.php/PB/issue/download/20/pdf75>

3. Білоус Т. Л. Шляхи формування надійності працівників органів внутрішніх справ до роботи в екстремальних умовах. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології* : наук. журнал / голов. ред. А. А. Сбруєва. Суми : Вид-во Сум ДПУ імені А. С. Макаренка, 2016. № 1 (55). С. 36–44. URL: [https://library.sspu.edu.ua/wp-content/uploads/2018/04/1\\_16.pdf#page=36](https://library.sspu.edu.ua/wp-content/uploads/2018/04/1_16.pdf#page=36)

4. Білоус Т. Л. Розвиток комунікативних здібностей спортсменів при формуванні спортивного результату. *Актуальні проблеми правової науки і державотворення в Україні в контексті правової інтеграції* : Збірник матеріалів IX Міжнародної науково-практичної конференції (21-22 травня 2016 року, м. Суми) / Сумська філія Харківського національного університету внутрішніх справ. Суми: Видавничий дім «Ельдорадо», 2016. С. 226-228. URL: <https://univd.edu.ua/science-issue/issue/2748>

5. Моргунов О. А. Формування професійних компетентностей у майбутніх офіцерів Національної поліції України в умовах значного психофізичного навантаження. *Шлях успіху і перспективи розвитку* (до 26 річниці заснування Харківського національного університету внутрішніх справ) : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 20 листоп. 2020 р.). Харків : ХНУВС, 2020. С. 348-350. URL: <http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/handle/123456789/97>

6. Сашуріна О. Ю., Ларіонов С. О. Психологічні ресурси особистості правоохоронців на етапі фахової підготовки. *Science and Education = Наука і Освіта*. 2021. № 3. С. 29–37. URL: <http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/handle/123456789/97>

7. Швець Д. В. Психологічні та правові засади формування особистості поліцейського в Україні : монографія. Харків: Майдан, 2018. 518 с. URL: <http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/handle/123456789/95>

### Інформаційні ресурси в Інтернеті

1. Закон України «Про Національну поліцію» (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, № 40-41, ст.379). URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/580-19/page>.

2. Наказ МВС України «Про організацію діяльності органів досудового розслідування Міністерства внутрішніх справ України». URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z1769-12>.

3. Положення про організацію службової підготовки працівників Національної поліції України, затверджене Наказом МВС України від 26.01.2016 № 50. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0260-16/paran10#n10>. URL: <http://www.apppsychology.org.ua/data/jrn/v12/i22/36.pdf>

### Текст лекції

#### 1. Поняття професійно-психологічної підготовки працівників поліції

Професійно-психологічна підготовка поліцейського (ППП) – сучасний вид професійної, прикладної, спеціально організованої підготовки юристів, працівників поліції, що допомагає підготувати їх до подолання психологічних труднощів професійної діяльності і, тим самим, забезпечити успішне розв’язання завдань, що стоять перед ними.

*Основними завданнями професійно-психологічної підготовки поліцейського є:*

- озброєння професіоналів правоохоронних органів прикладними психологічними знаннями, що є необхідними для осмислених дій у психологічно насичених умовах вирішення завдань;
- формування професійно-психологічних умінь та навичок (аналітико-психологічних, техніко-психологічних і тактико-психологічних);
- розвиток психологічних якостей (здібностей), що є важливими для успішного здійснення професійної діяльності;
- підвищення професійно-психологічної стійкості;
- відпрацювання професійних умінь та навичок через створення умов, максимально наближених до реальних службових, оперативно-службових і службово-бойових, що забезпечує їх закріплення і розвиток;
- розвиток професійно-психологічної орієнтованості особистості, що виражається в постійній увазі, прагненні, звичці до виявлення й урахування психологічних аспектів під час виконання будь-яких професійних дій.

Професійно-психологічна підготовка працівника поліції до професійної діяльності розпочинається під час навчання у закладі вищої освіти. Вона може здійснюватись як під час аудиторних занять, так і під час позааудиторної діяльності (факультативи, гуртки, ознайомча практика, стажування на посаді).

Професійно-психологічна підготовленість працівника поліції формується й підвищується у процесі всієї служби.

Прикладне використання психологічних знань для підвищення ефективності вирішення професійних завдань реалізується у двох основних напрямках:

1. Психологічне забезпечення й (або) супроводження конкретних професійних функцій (діяльності).
2. Професійно-психологічне удосконалення особистості фахівця, формування та розвиток не лише професійно важливих якостей, але й особистісних диспозицій, що забезпечують орієнтацію і готовність працівника поліції до якісного виконання діяльності.

Виділяють такі складові готовності працівника поліції до професійної діяльності: 1) мотиваційний компонент; 2) змістовий; 3) комунікативний; 4) операційний (рис. 1).



## 2. Професійна компетентність та професіоналізм працівника поліції

*Професійна компетентність* – це професійно-статутні можливості щодо здійснення людиною її повноважень у професійній діяльності; це широкий набір професійних знань, умінь та навичок, які можна використовувати в різних ситуаціях.

*Професіоналізм у системі поліції* – це здатність працівника поліції, колективу працівників визначати з урахуванням умов і реальних можливостей найбільш ефективні шляхи та способи реалізації поставлених перед ними завдань у межах нормативно визначених повноважень.

До складових професіоналізму працівника поліції можна віднести:

- професійну самосвідомість;
- професійну культуру (культуру професійного та міжособистісного спілкування);
- професійну етику;
- сформованість системи професійних знань, умінь, навичок;
- професійні здібності;
- сформованість професійно важливих рис та якостей особистості.

## Критерії професіоналізму працівника поліції

№	Критерії	Показники
1	2	3
1.	Мотиваційний	<ul style="list-style-type: none"> <li>– стійка адекватна професійна мотивація з орієнтацією на досягнення успіху;</li> <li>– позитивне ставлення, інтерес до професійної діяльності, усвідомлення її соціально важливої ролі;</li> <li>– професійне цілепокладання і побудова професійного шляху;</li> <li>– прагнення служити людям, охороняти та захищати їх життя і власність</li> </ul>
2.	Професійна самосвідомість	<ul style="list-style-type: none"> <li>– усвідомлення свого місця і ролі в професійній діяльності;</li> <li>– проектування себе як професіонала, побудова оптимального сценарію власного професійного розвитку;</li> <li>– прагнення до реалізації здібностей і професійного самовдосконалення;</li> <li>– прагнення одержання високих результатів професійної діяльності</li> </ul>
3.	Професійна культура	<ul style="list-style-type: none"> <li>– ставлення до людини як до найвищої цінності, повага і захист прав, свобод та ін.;</li> <li>– бездоганність особистої поведінки на службі й у побуті, чесність, непідкупність, турбота про професійну честь, суспільну репутацію правоохоронця;</li> <li>– володіння прийомами роботи «у команді»;</li> <li>– безконфліктне співробітництво з колегами та громадянами;</li> <li>– дотримання етичних норм і мови спілкування, прийнятих у даному професійному середовищі</li> </ul>
4.	Професійна етика	<ul style="list-style-type: none"> <li>– усвідомлення системи моральних цінностей, менталітету даної професії;</li> <li>– глибоке розуміння соціальної значущості своєї ролі в суспільстві, відповідальності перед державою;</li> <li>– розумне та гуманне використання прав, які надані законом правоохоронцю</li> </ul>
5.	Професійні здібності	<ul style="list-style-type: none"> <li>– здібність до накопичення й аналізу професійного досвіду;</li> <li>– здатність максимально мобілізувати свої можливості, сконцентрувати зусилля;</li> <li>– здатність підтримувати задоволеність працею, позитивне ставлення до себе як професіонала;</li> <li>– здатність витримувати значні фізичні і психологічні навантаження та значну інтенсивність діяльності та швидко відновлюватись після них;</li> <li>– здатність до керівництва;</li> <li>– підвищення інтелектуального рівня та розширення кругозору, творче</li> </ul>
		освоєння необхідного у професійній діяльності вітчизняного та зарубіжного досвіду
6.	Професійні знання, уміння, навички	<ul style="list-style-type: none"> <li>– знання нормативної та законодавчої бази з різних галузей права;</li> <li>– сформованість умінь: аналітичних, організаторських, прогностичних, профілактичних, соціально-правових, комунікативних та ін.;</li> <li>– уміння розподіляти функції та ролі у спільній професійній діяльності;</li> <li>– вироблення індивідуального стилю професійної діяльності (поєднання професійних завдань і засобів діяльності);</li> <li>– постійне удосконалення професійної майстерності, знань у галузі службової діяльності</li> </ul>
7.	Професійно важливі риси та якості особистості	<ul style="list-style-type: none"> <li>– дисциплінованість, витримка, рішучість, самовладання;</li> <li>– принциповість, мужність, безкомпромісність, самовідданість у боротьбі зі злочинністю, об'єктивність та неупередженість у прийнятті рішень;</li> <li>– комунікативні риси та якості та інше.</li> </ul>



### 3. Значення психологічної підготовки працівника поліції

Повсякденна робота поліцейського проходить на очах у великої кількості людей, у тісному контакті з ними. Більша частина населення збуджена, неврівноважена, іноді просто шукає вихід власній агресії, незадоволенню, нервозності тощо.

Одним із головних завдань професійної підготовки працівника поліції є формування в них психологічної готовності до дій в екстремальних ситуаціях.

*Екстремальною* називають складну та емоційно-напружену ситуацію, що виникає під час виконання працівником завдань службової діяльності і яка потребує для успішного її вирішення всебічної активізації фізичних та психічних ресурсів.

Взагалі, можна виділити дві групи психогенних факторів, що діють на працівника поліції під час виконання ним професійних дій.

I група – це фізична та психологічна втомленість, іноді навіть виснаженість; небезпека з боку озброєних злочинців тощо.

II група включає:

- високу відповідальність за наслідки дій;
- страх перед можливим засудженням з боку колег та інших громадян;
- дефіцит часу на прийняття рішення;
- неприємні психотравмуючі видовища, звуки, запахи (трупи, кров, важкі тілесні ушкодження, страждання людей);
- моральний тиск з боку правопорушників, агресивно настроєного натовпу;
- дезорганізацію або різке зниження організованості поведінки;
- ступор або різке гальмування активних дій;
- активність, підвищення ефективності дій (збільшення самоконтролю, чітке та адекватне сприймання, тверезе оцінювання ситуації, швидке прийняття вірних рішень, адекватні дії тощо).

Формуванню психологічної готовності до дії як в екстремальних ситуаціях, так і під час виконання повсякденних завдань сприяє психологічна підготовка.

**Психологічна підготовка** – це цілеспрямований організований процес, направлений на формування в певного контингенту осіб якостей, які забезпечували б успішне подолання будь-яких труднощів у майбутній діяльності.

*Завдання психологічної підготовки* полягає у формуванні в поліцейських психологічної стійкості до дії стрес-факторів, особливих навичок і вмінь, які сприяють високоефективному виконанню всіх професійних дій у будь-яких складних і небезпечних умовах службової діяльності щодо забезпечення правопорядку.

Психологічна підготовка покликана сформувати такі значущі психологічні якості, як психологічна стійкість, навички саморегуляції та вміння долати конфліктні ситуації.

У структурі психологічної підготовки виділяють формування:



- професійно-психологічної орієнтованості особистості працівника поліції як особливої їх якості (тобто прагнення знаходити психологічно ефективний підхід до людини);
- професійно розвинених психологічних якостей (професійної спостережливості, чутливості, уважності);
- уміння враховувати психологічні аспекти під час виконання професійних дій;
- психологічної стійкості тощо.

Багато вчених вважають, що психологічна підготовка сприяє розвитку психічних процесів, якостей і властивостей працівника поліції, які впливають на безпеку його діяльності: професійної чутливості, сприйняття, уважності та пильності, а також мислення, доволіно їй швидкоплинної пам'яті.

#### **4. Ситуаційно-психологічний аналіз професійної діяльності**

**Мотивація** (від лат. moveo – рухаю) – зовнішнє або внутрішнє спонукання суб'єкта до діяльності в ім'я досягнення будь-яких цілей, наявність інтересу до такої діяльності і способи його ініціювання, спонукання.

**Мета** виступає в образі бажаного результату діяльності.

**Цілі (завдання)** – це найбільш значущі для людини предмети, явища, завдання та об'єкти, досягнення і володіння якими становлять сутність її діяльності.

**Способи і прийоми** – це дії, що вживаються людиною, щоб досягти цілей діяльності.

**Результат** – підсумок діяльності; те, чого досягає індивід.

Ще одним важливим підходом до аналізу професійної діяльності є ситуаційно-психологічний підхід.

Початок досліджень соціальних ситуацій можна віднести до 1917 року, коли Курт Левін зробив свої перші кроки у розробці теорії поля. У подальшому ситуативний підхід, в тому числі до професійної діяльності, реалізовано у працях Л. Анциферової, Л. Бурлачука, Ф. Василюка, Н. Водоп'янової, О. Коржової, М. Кузнєцова, L. Ross, R. Nisbett, D. Magnusson, H. Thomaе, K. Graumann, T. Herrmann, D. Dörner, H. Fisseni и др.

На думку Н. Гришиної, є два базових взаємопов'язаних принципи ситуаційного підходу:

- 1) принцип ситуаціонізму, який акцентує увагу на ситуаційних і контекстуальних впливах на поведінку людини;
- 2) принцип суб'єктивної інтерпретації ситуації, відповідно до якого ситуація має описуватися, виходячи із суб'єктивних уявлень її учасників.

На сьогодні існує багато різнорідних визначень поняття «ситуація». Ним оперують представники різних галузей науки і практики.

**Поняття «ситуація»** походить від лат. situs – позиція, положення, від франц. situation – обставини. У найбільш загальному вигляді під ситуацією розуміється природний сегмент соціального життя, який визначається залученими в неї людьми, місцем дії, сутністю діяльності та ін.

Ґрунтуючись на аналізі проблеми особистісно-ситуаційної взаємодії, Н.Г. Осухова пропонує таке визначення поняття **«ситуація»**: відрізок життєвого шляху, система об'єктивних і суб'єктивних елементів (зовнішніх і внутрішніх умов), що об'єднуються у життєдіяльності людини в той чи інший момент її життя.

**Поняття «ситуація»** не є тотожним поняттю «середовище», бо ситуація завжди є більш короткочасною, динамічною, актуальною і суб'єктивною.

**Елементи (ознаки) ситуації.** Автори найбільш повного дослідження соціальних ситуацій М. Аргайл, А. Ферзем, А. Грем вважають, що *соціальна ситуація* визначається **дев'ятьма ознаками**:

- цілями або структурою цілей;
- правилами (загальновизнаними уявленнями про припустимість або неприпустимість певної поведінки в ситуації);
- системою ролей, характерних для ситуації;
- репертуаром елементарних дій, притаманних ситуації;
- послідовністю дій, характерних для ситуації;
- існуючим набором понять для визначення, розуміння ситуації;
- навколишнім (фізичним) середовищем;
- мовними засобами, що використовуються у ситуації;
- характерними для певних ситуацій труднощами, що потребують певних змін і навичок їх подолання.

Причому, всі ці *елементи ситуації взаємопов'язані*; зміна одного елемента обов'язково призводить до зміни інших. Наприклад, структура цілей впливає на правила, репертуар дій та їх послідовність; понятійна схема пов'язана з мовними засобами. Впізнати ситуацію можна за кожною з цих ознак або за поєднанням двох-трьох із них.

Давньоримський політичний діяч, видатний оратор, філософ та літератор Марк Туллій Цицерон виділяв у *ситуації такі елементи*: Хто (суб'єкт); Що (об'єкт); Чим (кошти); Чому (мета); Як (спосіб); Коли (час); Де (місце).

Загальноприйнятим на сьогодні стало уявлення, що поведінка людини визначається не стільки об'єктивно існуючою, скільки суб'єктивно пережитою ситуацією, такою, як сама людина її сприймає, оцінює, визначає, розуміє і переживає (В.Знаков, Х. Хекхаузен, Т. Шибутані та ін.). Внаслідок цього ситуації категоризуються як «прості-складні», «значущі-не значущі», «проблемні-зрозумілі», «важкі-легкі», «емоційно привабливі-не привабливі», «визначені-невизначені» та інші.

#### ***Класифікація ситуацій дозволяє:***

1. Структурувати ситуацію, визначити її конструкцію, домінанти, ядро, периферію;
2. Визначити її стратегічні і тактичні характеристики, прогноз, її розвиток та імовірний результат;
3. Визначити сенс і мету ситуації.

#### **Д. Магнуссон** запропонував виділяти такі **рівні аналізу ситуацій**:

- 1) реальна ситуація у її зовнішніх, об'єктивних проявах, як вона може бути описана сторонніми спостерігачами;

2) ситуація, як вона сприймається та переживається індивідами, які діють в її межах;

3) ситуаційний тип у його загальних характеристиках, що позбавлені конкретності;

4) більш широке розуміння соціальної ситуації як «життєвої ситуації» (наприклад, «життєвий простір» у К. Левіна).

Коментуючи запропоноване ним розрізнення рівнів аналізу ситуації, Д.Магнуссон вказує на відсутність чітких меж між різними одиницями аналізу. Він також підкреслює, що одна і та сама ситуація може бути розглянута на різних рівнях узагальнення.

**Таблиця 1.**

<b>Види ситуацій</b>	
<b>Критерії</b>	<b>Види ситуацій</b>
За масштабом дії	– загальносистемні; – підсистемні; – елементні
За оцінкою суб'єктів	– задовільні; – незадовільні; – проблемні
За ступенем структуризації	– добре структуровані; – такі, що не піддаються аналізу.
За причинами виникнення	– такі, що зберігають функціонування об'єкту; – коли з'являється нова мета; – штучно-створені труднощі; – випадкові обставини.
За ступенем складності	– прості; – складні.
За часовою ознакою	– короткочасні; – довгострокові
За змістом	– службові; – економічні; – психологічні; – організаційні; – соціальні.
За новизною	– типові, стандартні; – нетипові, унікальні.
За ступенем контрольованості	– контрольовані; – не контрольовані.

Конкретна реальна ситуація може оцінюватися людиною з різних позицій, наприклад: легка, проста, неконтрольована ситуація; легка, проста або складна, але контрольована ситуація; важка, проста або складна, але неконтрольована ситуація; важка, проста або складна, контрольована ситуація.